MIKIEL ANTON VASSALLI

(Jorbot mal-Għadd ta' Settembru paġ. 91)

Bniedem ieħor, iżda imsawwat mix-xorti bħal Vassalli għall-waqgħa li kellu jaqa' f'daqqa waħda, kien l-imsejken Wiġi Ovidju Doublet, Prim Skrivan u Kap tas-Segreterija Franċiża ta' l-Ordni u mbagħad Segretarju Ġenerali tal-Gvern Franċiż f'Malta. Dan il-bniedem, bin ġardinar, li għalkemm twieled fi Franza (Orleans), trabba u żżewweġ hawn Malta u b'ħiltu laħaq fl-aqwa kariki, wara li telqu l-Franċiżi, kellu wkoll iħalli lil Malta mingħajr ma sata' jarġa' jiġi ħlief xi darba fil-bogħod, bit-tama illi bit-Trattat ta' Amiens l-Ordni targa' tidħol f'Malta u jintrafa' mill-ġdid; iżda mar imqarraq. Il-Gvern Ingliż issuspettah u għalhekk għadda mad-9 jew 10 snin f'Ruma jagħti l-lezzjonijiet tal-Franċiż. Billi ma satax igħix ħlief bi tbatija, minn Ruma telaq għal Tripli, Barbarija, għand wieħed minn uliedu. Għax ukoll xi ftit ġewwa Marsilja għand wieħed Kavalier ta' l-Ordni ħabib tiegħu, il-Markiż de Panisse li waqaf miegħu, u fl-aħħar ġietu li jista' jidħol u jibqa' jgħix hawn Malta sakemm wara ftit snin miet fl-4 ta' Frar, 1826.

Meta Vassalli fl-1820 kien ġej lejn Malta, Doublet kien qiegħed f'Marsilja.

Iżda l-aqwa bniedem li wera wiċċ ħanin lejn Vassalli, u dan sabu ta' għajnuna fi żmien il-bqija ta' ħajtu wara li raġa' lejn Malta, kien il-għaref John Hookham Frere li kien joqgħod fil-villa tiegħu l-Pietà fejn sal-lum dik id-dar għadha tissejjaħ *Villa Frere.*

Dan il-bniedem inzerta ġie joqgħod hawn Malta f'April ta' l-1821, imħabba s-saħħa ta' martu Ġannina Eliżabetta, il-Kontessa armla Errol, mas-sena wara l-miġja ta' Vassalli.

Hookham Frere (1) malli ħareġ mill-Università daħal fl-Uffizzju tal-Ministru Ingliż ta' l-Esteru, imbagħad fil-Parlament (1796) u wara laħaq Sotto-Segretarju ta'l-Istat fl-Uffizzju ta' l-Affarijiet Esteri. Fl-1800 ġie maħtur bħala Ambaxxatur Straordinarju Plenipotenzjarju tal-Portugall, imbagħad wara żmien, bħala Ministru Ingliż fi Spanja. Wara li telaq mill-ħajja diplomatka u żżewweġ, kien ta ruħu għat-traduzzjoni ta' poëti Latini u Griegi, fosthom l-iktar għat-traduzzjoni tal-

(1) Fil-Bibljoteka f'tarf is-sala jinsab il-bust tiegħu, mogħti minn wieħed min-neputijiet werrieta tiegħu bħala tifkira tal-ġid li għamel għall-istudenti Maltin.

kummidji ta' "Aristofane" li stampahom l-ewwel darba fl-Istamperija tal-Gvern ta' hawn Malta biex iqassamhom fost il-ħbieb.

Hookham Frere, bħala bniedem li kien jaf bosta ilsna Klassiċi fosthom il-Latin, il-Grieg, it-Taljan, il-Franċiż u u l-Ispanjol, hawnhekk kien għamel ħbieb ma' bosta nies bħalu fosthom mal-ġiżwita ebrajista Marmora u mal-ġiżwita latinista Rigord li dlonk kienu jżuruh fil-Villa tiegħu. Barra minn dawn, il-Kanonku Caruana u Ċensu Borg kienu wkoll żewġ personaġġi midħla tiegħu.

Fi żmien il-Gvernatur Hastings il-Gvern ħatar kummissjoni biex tifli fuq it-tagħlim fl-Iskejjel għolja u fl-Università u, wara li din għamlet rapport, il-Gvern għażel il-Kunsill Ġenerali biex igħin lir-Rettur ta' l-Università. Fost il-membri tal-Kunsill Hookham Frere ġie magħżul l-ewwel wieħed bħala President ta' l-istess Kunsill.

Hawnhekk Frere, bħala bniedem li kien iħobb il-Malti u l-ilsna l-oħra ta' l-istess ġebbieda tiegħu, għamel ħiltu kollha biex imexxi l-quddiem it-tagħlim tal-Malti skond ma trodd il-grammatka kif ukoll it-tagħlim tal-Għarbi flimkien mattaljan jew latin fost it-tfal ta' 9 jew 10 snin, u talab ukoll li jitwaqqaf fl-Università it-tagħlim tal-Lhudi għall-qassisin.

Tistgħu taħsbu għalhekk kif bniedem bħal dan, mixgħul b'ġibda l-iktar kbira għat-tagħlim ta' l-ilsna, mita ġietu li jiltaqa' ma' Vassalli kemm ħabrek biex b'xi mod igħinu sew fl-istudji kemm f'dan ix-xkiel ta' mezzi li dik il-ħabta Vassalli kien jinsab fihom. Frere li, kif għedna, inzerta l-President tal-Kunsill Ġenerali ta' l-Università, dlonk ġietu x-xoqqa f'moxtha u fit-30 ta' Ottubru, 1824, *qara fil-Kunsill Proġett għaqli għall-aħħar u kollu għerf fuq il-ftuħ ta' skola ġdida tal-lsien Malti.* Milli jidher il-Kunsill kiteb lill-Gvern dwar dan il-proġett u talbu biex jinħatar surmast tal-Malti fl-Università u dana jitħallas bħall-Professuri l-oħra, u s-Segretarju F. Hankey, b'isem il-Gvern, fil-31 ta' Diċembru, 1824, għarraf lill-Kunsill ta' l-Università illi l-*Gvern ma jsib ebda oġġezzjoni li jagħti l-kunsens tiegħu biex is-Surmast tal-Malti jgħallem il-lsien Malti*, *iżda għalissa ma jkollux salarju.* (1)

1. Fl-istess ittra s-Segretarju tal-Gvern għarraf ukoll illi l-Klassi tal-Għarbi tista' tissokta u sakemm isir ftehim ieħor mas-Santa Sede, is-surmast jibqa' jitħallas mill-Kaxxa tal-Gvern Malti. Ġie żmien illi r-renti li bihom kienet twaqqfet din l-iskola tal-Għarbi ittieħdu għall-missionijiet sakemm fil-1824 id-Diretturi tal-*Propaganda Fide*, bil-kunsens tas-Santa Sede, għaddewhom għall-Klassi tal-Għarbi li kienet infetħet fil-*Collegio Urbano* ta' Ruma.

Wara li reġgħet infetħet l-Università minn Ball, il-Klassi tal-Għarbi fl-Università kienet reġgħet twaqqfet fis-sena 1803.

Fil-laqgħa tal-Kunsill ta' l-Università tal-21 ta' Frar, 1824 il-membri iddeċidew li *titwaqqaf l-iskola l-ġdida tal-Malti illi l-President l-Onorabbli J. H. Frere offra ruħu li jżommha bi flusu, u b'xewqa u talba ta' l-istess Frere, ħatru bħala Surmast ta' l-istess skola lis-Surmast Vassalli, awtur magħruf tajjeb ta' grammatka u ta' dizzjunarju malti.*

* * *

Ebda dokument ieħor ma jinsab fir-reġistri tas-Segreterija ta' l-Università fejn juri mita Vassalli beda jgħallem il-Malti u kemm dam igħallmu, u jekk dan it-tagħlim baqax jitħallas minn Frere jew mill-Gvern.

Fost il-korrispondenza li għandi f'idejja, waħda mill-ittri bid-data tal-20 ta' Mejju, 1825 turi li l-*Professorat tal-Lsien malti fl-Università kien diġà twaqqaf.* Minnha jidher ukoll illi l-ħlas għal dan it-tagħlim ma satax ikun ta' iżjed minn £25 jew £30 fis-sena, kif soltu kienu jitħallsu l-Professuri ta' l-Università f'dak iż-żmien. Din l-ittra tgħid ukoll: " illi dan il-Professorat ma kienx megħjun mill-Gvern, iżda minn John Hookham Frere li, flimkien mas-sinjura tiegħu (Lady Errol), kien hawn Malta minn xi erbgħa jew ħames snin, u kien President tal-Kunsill ta' l-Università. Dana waqaf ma' Vassalli" tissokta tgħid l-ittra: "*illi ma' tul dawn l-aħħar żmenijiet qiegħed jagħti lezzjonijiet pubbliċi lil studenti maltin*". Minn dak li wieħed jista' jifhem dawn il-lezzjonijiet tkomplew għal mill-inqas sena żmien, jew ftit iżjed, ngħidu aħna minn Frar jew Marzu tal-1824 sa Mejju tas-sena ta' wara. Setgħu komplew isiru u għalkemm żmien ma nafuhx, iżda hija ħaġa mwettqa minn ċirkostanzi tajba illi dawn il-lezzjonijiet baqgħu sejrin sa mill-inqas sena żmien u li iktarx imbagħad tkomplew ukoll għal xi żmien ieħor.

Schlienz C. F. isemmi illi Vassalli kien maħtur mill-Gvernatur Ponsonby bħala *Professur ta' l-Ilsna Orjentali* (Professor linguarum Orientalium) u li għal xi żmien kien ta xi lezzjonijiet fuq il-lsien malti fl-Università (Ara *Views on the improvement of the Maltese Language* etc. 1838 paġ. 38). Iżda dan it-titlu ta' Professur ta' l-Ilsna Orjentali mogħti lil Vassalli s'issa ma jidher imwettaq minn ebda dokument.

Għal din il-ħabta (Mejju 1825) Vassalli kien hejja *edizzjoni ġdida* bit-taljan tal-Grammatka Maltija (li għall-ewwel kien għamel bil-latin f'Ruma fl-1791). F'din il-grammatka ġdida kien hemm miġburin il-lezzjonijiet kollha li hu kien laħaq ta fil-kors tal-Malti l-Università. Barra minn dan, sa

dak iż-żmien kien kiteb il-*Qwiel Maltin* (li ħarġu stampati tliet snin wara, kif ukoll *Dizzjunarju mit-Taljan għall-Malti* (li jwieġeb għal Lexicon ta' qabel li kien mill-*Malti għal-Latin u Taljan*) xogħol li Vassalli kellu ħajra kbira li jistampa u jippublika. Qabel ma nsemmu iżjed fuq dawn ix-xogħlijiet, sabiex il-qarrej jista' jorbot is-sensiela tal-ħidma letterarja ta' Vassalli fl-aħħar snin ta' ħajtu, jaqbel li mmorru xi sentejn lura, jiġifieri mat-tlitt snin wara li Vassalli kien raġa' lejn Malta.

Fil-bidu tal-1823 Vassalli kienu qabbduh jaqleb għall-Malti l-Vanġelji u l-ewwel ma qaleb għall-Malti kien dak ta' San Mattew. Għal ħabta ta' April 1823 beda t-traduzzjoni tal-Vanġelju ta' San Mark. F'ittra tat-28 ta' Marzu, 1823, ir-Rev: William Jowett (1) li kien id-Direttur tal-pubblikazzjonijet taċ-"Church Missionary Society" f'Malta, kien fisser ruħu illi "huwa rnexxielu fl-aħħar iqabbad traduttur ġdid għall-Malti, li fejn l-oħrajn hu l-aħjar wieħed fil-Gżira, sew għal dik li hi ħila kemm għal dak li hu isem, u dan hu xejn inqas ħlief il-għaref *Antonio Vassallo* (sic), awtur ta' dizzjunarju malti, li kien qiegħed igħix f'faqar kbir.... Għal dak li hu ħlas hu kien qiegħed jagħtih xi ħaġa inqas mill-kwart ta' dak li talab. L-istil tiegħu", jissokta jgħid Jowett, "huwa wisq aħjar minn dak ta' Cannolo u tat-tabib Naudi u jien inħossni wisq ferħan bih."

Qabel Vassalli jidher illi ċ-"Church Missionary Society" kienet qabbdet f'dan ix-xogħol ta' traduzzjonijiet lil Giuseppe Marin Canolo li skond ma jgħid ir-Reverend C. F. Schlienz, (2) li kien laħaq għal xi żmien flok Jowett, "kien isinn is-skieken, tgħallem waħdu u għal dak li hu tagħrif ta' ilsna orjentali kien jisboq iktarx lill-pajjżani tiegħu kollha. Bil-Malti kiteb dawn il-ħwejjeġ. Il-*Liġi* jew il-*Għaqda l-Qadima*, *Thomas à Kempis* u *Grammatka Maltija*, manuskritti. Għandna tiegħu stampat il-*Vanġelju ta' San Ġwann*

It-Tabib Cleardo Naudi kien Professur tal-Kimika (1805-1834) u Professur ta' l-Istorja Naturali (1824-1829) l-Università. Dan kien qaleb għall-Malti bosta ħwejjeġ mill-Ingliż fosthom, biċċa mill-Katekiżmu ta' Fleury, biċċa min-noti ta' Wesley fuq il-Liġi jew Għaqda l-Ġdida u ħwejjeġ oħra għat-tagħlim reliġjuż u morali, stejjer, ħrejjef eċċ.

(jissokta)

(1) Kien "Fellow of St. John's College", Cambridge, ordna qassis Anglikan fl-1814, u f'Malta, ħlief għal xi ftit intervalli, qagħad mill-1820 sal-1830.

(2) Christoph-Friedrick Schlienz, kien Luteran ta' Wüerttemberg mill-Kulleġġ ta' Basle; kien raġa' ordna bħala qassis Anglikan f'Londra. F'Malta qagħad mill-1827 sal-1842.